

SZEMLE

Déli témák a regénytapsztalatban Tiszteletkőr Thomka Beáta kultúraközi többnyelvűsége kapcsán

Déli témák. zEtna, Zenta 2009. 267 old.

Regénytapsztalat. Kijárat Kiadó, Bp. 2018. 266 old.

Mintegy hiába is a befogadó-értő-olvasó-elbeszélő tapasztalat, ha nincs reális esélye a narratív kritikai esszének a társadalomtudományi és esztétikai horizont átfogására. Lehetsz megismerő alázattal, kultúratörténeti belátással, kortárs irodalmi példatárral fölszerelve, de amint a lehetséges elemző mélység hiánya fölfakad a szavak alól, rögtön irgalmatlanul érvényét veszíti a tudásmínőség magabiztossága. Valahol talán ez a legmeghatározóbb abban az esetsorban, ahol akár pályatársak árnyaltabb ismeretében, akár korszakos feldolgozások láttán mégis arra ébredsz: ahol a „beköltözés a nyelvbe” és a „megérkezés az irodalomba” olyan komparatív belülnézetet és polifon identitást kínál, mint Thomka Beáta tanulmányköteteiben, ott sajnálatosan reménytelen a korélmények fikcióját másabbul látni, mint a Szerző teszi. Egy 266 oldalas esszékötetben, mely tanulmányok és mitopolitikai identitásföldrajz-komponensek reflexiós tereiből formálja meg a maga tizenhét rétegű elemzészerkezetét a vajdasági és Ex-Yu irodalom alkotóiról, szinte nincs kritikai olvasói felület, mely kapaszkodót nyújtana a máskéntgondoláshoz, mintegy feltülfogalmazáshoz. Reménytelenül elfogulttá válik az ember a harmadik oldaltól, s akkor már ott a vége a rálátás bölcsességének, hogy azt hihetné, képes lesz mindezt „kívülről” is átlátni. Fogalmazhatnám kicsit önironikusabban is: meglehet, talán Balassa Péter vagy György Péter okkal megpróbálhatná, de talán egyedül Thomka Beáta lenne képes a thomkai regénytapsztalat méltó kultúratudományi értékelésére.

A szójáték kiseded cselén túl azonban illő szükség vezet a képtelen kísérlet közvetett próbájához. Mintegy oldalanként három súlyosan kiemelendő gondolati íve oly messi tájakra vezet a kultúraköziség földrajzában, a nyelvi identitáskeresés és kortörténeti válaszlehetőségek néprajzában, az interkulturális identitásrétegek historiájában és az empirikus tapasztalati tér mentális vagy spirituális átjárása révén valami messi bizonyosság keresésében a tudható világok tudásához, amiként ez *Déli témák* című kötetében vagy a *Regénytapsztalat* oldalain rendre megesis, akkor abból mintegy kivonatolni, kiemelni, elbeszélni vajmi keveset lehet. Amikor a munkásságában oly kiemelt témakörök, mint Danilo Kis, Ivo Andric, Mészöly Miklós, Tolnai Ottó és még másik kéttucatnyi fogalom feltűnik mint a délvidéki irodalom megjelenítési fókuszpontja, akkor nem melleleg a balkáni háború, az Ex-Yu-Ex(odus) és a nyugati migráns irodalom könnyed átölelése zajlik éppen, melyhez a négy-öt nyelven alátámasztott szövegismereti háttér, előadói rutin és félelmes írástudói fennköltég csupán szerény alap, ám nem valami könnyen tükrözhető a mindennapi kultúratudományi szótárral. Ráadásul, mint írja is, mindezek mögött megannyi verzió fel-feltűnik a társadalomtörténeti összefüggésekből és identitáskomponensekből, ám ezek valahol mégis inkább a makrostruktúrák irányába, a politikai identitásföldrajz érdeklődési körébe vezetnek körkörös utakon, így nem hiányozhat reflexiós terükből a vajdasági magyar irodalom „eredendő kultúraköziségként

felfogott kultúra-fogalma, térbeli és virtuális közösségek, a régiók Európája, a közép-, kelet- és dél-európai hagyománytudat érintkezései, kisebbségi tapasztalat, identitásmetaforák és hordozható identitás meghatározók által körvonalazódó kulturális azonosság, többnyelvűség – többszólamúság, közelség – másság, nyelvi különbözőség – kulturális párhuzamosság, a kultúra pluralizmusa és a regionális tudat összefüggései, történelmi demitologizálás, a nyelvi határoktól független reprezentációk, kritikai kultúratudat” interszekcionalitása.¹

Thomka Beáta életműve (olvasatomtól akár függetlenül is) egyre imponálóbb magabiztossággal vezet a tudni érdemes dolgok tudományos szférái felé, de csöppet sem kerül el az érzékeny tudásmínőségekből építkező, egymásba mintegy tematikus körköröséggel is egybekapaszkodó összegzések technikáját. Már a *Déli témák* kötet is jócskán hagyatkozik korábbi előadások, kritikai megfontolások, kedvenc esztétikai paradigmák saját téziseire és értelmezéstudományi alapvonalak tiszta, mértékletes, de rokonszenvesen határozott kezelésére, ezek révén a regénypoézis, az andrici értelemben vett „Korfestés” megannyi dús kontúrjára (így például a határ/őr/vidéki származási közérzet, spiritualizált marginalitás, „történelem nélküli” tájíság már a kötet első oldalának messzire átvivő alaphangja...), de a *Regénytapasztalat* kötetért tavaly ArtisJus-díjas kapott szerző szinte legfőbb meghatározó jegye a kortárs regényirodalom mindenkorai kitettségeinek és a saját kutatói-esztétikai tapasztalat írástudói etikájának újvidéki, délvidéki referenciájának roppant komplexitásérzékeny tónusformálása is. Mint az Új Symposion irodalmi hagyományának, ars poeticájának is folytatója, talán legfőképp azt a hivatottságot, küldetésességet tekinti dolgának, melyből a poéziselméleti, mítoszdraturgiai, referencialitás-teóriák vagy narratív strukturalizmusok irodalom-antropológiai konzekvenciái mutatkoznak egy soknyelvű közvettség tükrében. A regénytörténeti, társadalomformáló és politikai interkulturalitásra is kiható hanyatlások-túlélések-metafrazeálások

stílusközvetettségek izgalmas rendszere olyasféle rejtett dialogikusság, száműzöttség és befogadottság, tematikus kultúraköziség mezőin jár, melyeken nemcsak a Délvidék, az Ex-Jugo életvilág számtalan dimenziója teresül, hanem mintegy megteremtődik az elbeszélhetőség konstruktuma is. Thomka ezt a regényekbe, hősökbe, szimbolikákba, fejlődésrajzokba illeszkedő vagy illeszthető kultúraváltási folyamatot, az „immigráns fikció” változásföldrajzát nevezi lényegében regénytapasztalatnak, s a kötet hét nagyobb „tematikus” egységén belül is megépíti a többnyelvűség kulturális jelenségkörében a „hozott” anyag, a virtuális és „szállítható identitás” révén életben maradt, világirodalomba illeszkedő, a polifon identitás sokrétűségébe rejtekező többnyelvű kulturális mixitás, a hivatalos történelem ellenében föllállított kívülről rálátás és megkérdőjelezett múltértelmezés kérdéseit, a kompenzációs emlékezet „po-etikáiba” illeszkedő tárgyilagosságot, az Ex-Yu korszak kritikai hagyatékát, a nyelvtől megfosztott történetek izgalmaikat, kirekesztettségek és nincstelenségek életrajzi fikcióváltozatait sorakoztatja fel. Csak e kapkodó felsorolás is tükrözi már, milyen innovatív és reflexív maga a tárgyalásmód is... – ám ezt még a fejezeteket is keresztül-kasul átsugárzó regényfolyamok, európai regényáradások, műfaji és műnemi kalandok, sodrások, kikötők és mozgástónusok hatják át sok-sok rétegben! Talán nem is véletlen, hogy a „kirekesztettség az anyanyelvből”, nemzetből, lakótérből, hozott kulturális örökségből és kortörténeti menekedések széles határsávjából, mint „új nyelvi otthonok” kapnak becenevet a záró fejezetekben.

Avagy ahogyan Thomka Beáta maga is vallja a *Regénytapasztalat* utolsó, *Ívek* című fejezetében: míg bevezető írásában „módosuló regényterképekre” és a kulturális hagyományok, nyelvek, fikciós gyakorlatok új érintkezéseiből kibontakozó átszővődések kapnak hangsúlyt, addig további írásai problémaközpontú megközelítésmódja nem az eleve eldöntött téziseket támasztják alá, hanem inkább az újabb regény(olvasói) tapasztalatok együtteseit, élethelyzet-fikciókat, alakrajzokat, beszédmódot, látászögeket. Ezzel a „visszatérő, ismétlődő, újra előforduló vonásokra, rokon poétikai

¹ Thomka Beáta: *Déli témák*. zEtna, Zenta 2009. 13.

jegyekre irányítja a figyelmet. A felmerülő szemléleti, tematikus, műfajtipológiai és elbeszélés-poétikai kérdéseket maguk a kortárs művek exponálják.” Az így felszínre jövő „karakterisztikumok tehát maguktól rendeződnek sorokká, ívekké, halmazokká”, viszont a megfigyelések összefoglalását a kommentárok központi kérdései helyettesítik”, s mert „kortárs művekről, alakulól, élő, bővülő opuszokról lévén szó, az olvasó, értelmező időbeli távlata szűkös, az irodalomtörténeti értékelés a majdani vizsgálódások tárgya lesz. [...] Az önértelmezésre igyekvő életrajzi elbeszélések háttérmozzanataként, közvetetten, észrevétlenül historikus panorámák rajzolódnak ki. A származás közegetől, régiójától eltávolodó regényalakok fikcionalizálásában

hangsúlyos szerepe van az emlékezetkultúrának. Különös komplexitású az elbeszélők, önéletrajzi figurák azonosság-tudatának és új nyelvi identitás-teremtésének kérdése is...” (249–250.)

A régió, a kulturális kölcsönhatások kaval-kádja sűrű elemzeshálóban valósítja meg azt az új nyelvi identitásformálást, melynek révén a poszt-ÚjSymposionos nemzedék, a migráns és poliszferikus újnyelvi irodalmának, Gesamtkunst-összhatásainak nemcsak részese, de névadója és kivételes emlékezet-stratégiai újraformálója is.

A. Gergely András

Vendégség vendégségen

Kányádi András: Az intertextualitás ösvényein.

Kvár 2017. 252 old. Ariadné Könyvek

Egy irodalmi jelenség vitalitása viszonylag hatékonyan lemérhető azon, hogy a különböző bölcsészkarokon milyen rendszerességgel születnek a problémát fókuszban tartó szakdolgozatok, mesteri vagy doktori értekezések. Jól lekövethető, hogy az intertextualitás problémáját expliciten fókuszban tartó dolgozatokból a kolozsvári bölcsészkaron mind és mind kevesebb született az utóbbi évtizedben. Egy bölcsész szakdolgozattémákat feldolgozó statisztikai elemzés sejtéseim szerint határozott elmozdulást mutatna az irodalompolitikai/-szociológiai, illetve a filmes témák irányába, legalábbis ami a 20. századi, illetve kortárs irodalommal, valamint irodalomelmélettel foglalkozó hallgatókat illeti. Nyilván ez nem jelenti azt, hogy a kolozsvári Bölcsészkar diákjai nem foglalkoznak az intertextualitással, inkább valami olyasmire lehetne gyanakodnunk, hogy maga a terminus vesztett az intellektuális felhajtóerejéből, frissességéből, valamiképpen be-, sőt túljáratottá vált, rutinszerűvé vált a használata, alkalmazásától mintha már nem remélnénk meglepő

eredményeket. Érdeemes volna gyanakodnunk, hogy bekövetkezett az, amit az utóbbi időben sűrűn hivatkozott esszéjében Bruno Latour „életlenítésnek” nevez elsősorban a nonhumán, de nem mellékesen a tudományosság vonatkozásában is.¹ Az intertextualitás

¹ Vö. „Newtonnak magának is a saját kultúrájából kellett kifejlesztenie az új ágens vonásait, amely aztán »attrakcióként« vált ismertté. Ami azt illeti, ez nem antropocentrikus volt, sokkal inkább *angelocentrikus*. Annak érdekében, hogy felvehesse a harcot a karteziánus forgópörgentyűvel, Newtonnak olyan ágenst kellett kigondolnia, amely képes volt távolról, közvetlenül átvinni a cselekvést. Akkoriban semmilyen alak nem áll rendelkezésére, amelyre rábízhatták volna a közvetlen mozgás átvitelét, az angyalokat leszámítva... Több száz oldalnyi angyaltannal később Newton képes lett fokozatosan lecsípni a szárnyukat, és átalakítani ezt az új ágenst »erővé«. [...] A tisztaság nem a tudomány alapanyaga: az erő mögött az angyalok láthatatlan szárnyai továbbra is ott suhognak.

Ahogy az egész tudománytörténet [...] gyakran megmutatta, nem könnyű a tudományos fogalmak felbukkanását követni anélkül, hogy számba ne vennénk